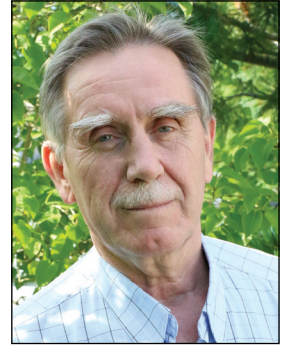

Juha Tainio

Ruotsin Radion SR Sisuradion "emeritustoimittaja"
Verkostotutkija, Siirtolaisuusinstituutti
juha.tainio@utu.fi

Oskari Tokoi Siirtolaisuuden ja maanpakolaisuuden leimaama itsenäisyysmies

Avainsanat: siirtolainen, paluumuuttaja, senattori, eduskunnan puhemies, Muurmännin legionan eversti, maanpakolainen, Amerikan suomalainen

Oskari Tokoin jälkien seuraaminen on koukuttavaa. Olemme Jouni Korkiasaaren kanssa nähneet Kannuksen syntymäseutujen lisäksi laajat preeriat, perspektiivittömät kylät, sortuneet kirkot ja särkyneet unelmat, paikat, missä siirtolaisesta tuli sosialisti, itsenäisyysmies, maanpeturi, kuolemaantuomittu ja pakolainen. Minut Oskari Tokoin jäljille pakotti unohtumaton elämys, kun omin silmin näin vanhan miehen paluun lapsuutensa maisemiin. Kuulin hänen puhuvan ja kuulin myös, mitä muut hänestä puhuivat. Siksi tein ensimmäisen radio-ohjelmani Oskari Tokoista, joka oli Suomen itsenäisyyttä omalla tavallaan rakentamissa ja puolustamissa. Maahamme hän ei saanut jäädä, vaikka oli itsenäistymisprosessin käynnistänyt ja oli "tosi suomalainen", kuten Amerikan muistolaattaan on kirjoitettu.

Mielestäni hän loi "Tokoilaisen demokrati-an", jonka ideamaailma rakentui raittiudelle ja sivistystyölle. Sen visiot olivat siirtolaisuuden monipuolisesti muovaamia. Tällainen mies liittyy Siirtolaisuusinstituutin toimialaan. Hänen elämänvaiheidensa kautta voi piirtää kuvan nyky-suomalaisuuden pohjalla olevista tapahtumista, jotka alkoivat 1800-luvun lopulla, mutta jäljet näkyvät meidänkin päivinä. 100 vuotta sitten suomalaisia asui Ruotsin, Norjan, Amerikan ja Venäjän alueilla. "Valkoiseen Suomeen" jäi 3 miljoonaa, mutta Tartossa vuonna 1920 piirretyn

rajan taakse jäi yli miljoona suomalaista. Heidän haaveistaan ja utopioistaan riittää tarinaa, joista yksi vahvimpia on Oskari Tokoin elämä.

Suomen historiassa on kaksi kahden vuoden jaksoa, jolloin maamme väkiluku väheni: toinen sata vuotta sitten itsenäistymisen vuosina ja toinen lähes 50 vuotta sitten, kun Ruotsiin muutto yltyi maanpakoa muistuttaviin mittoihin. Oskari Tokoi kuuluu ensimmäiseen, minä tähän toiseen aaltoon. Kiinnostuin aiheesta, kun Suomi täytti sata vuotta ja juhlinnassa siirtolaisetkin haluttiin muistaa.

Siirtolaisuusinstituutin tuella tein seminaarisarjan Oskari Tokoi ennen ja jälkeen 1917 sekä opintopiiriin, jossa aiheesta kiinnostuneet tapasivat. Tehtiin myös useita retkiä Tokoin jäljille ja uusia suunnitellaan, sillä jännittäviä vaiheita riittää nyt Venäjällä, Vietnamin meren rannalla.

Helsingissä on Työväentalo, Paasitorni ja Tokoin ranta. Kannuksessa oli Tokoin torni silloin, kun Suomen itsenäisyyttä ryhdyttiin rakentamaan. Siellä asui Kannuksen Työväenyhdistyksen perustaja, uusien sosialististen aatteiden, raittiuden ja tasa-arvon innokas puolestapuhuja Oskari Tokoi. Hän syntyi Kannuksen pitäjän Yliviirteen kylässä 15.5.1873. Tämä tarina pyrkii selittämään Tokoin nopean nousun Suomen suuriruhtinaskunnan

politiikan huipulle sekä hänen "uraputkensa" päättymisen Suomessa 100 vuotta sitten ensimmäisen maailmansodan suurvaltapelin seurauksena. Tarina alkaa siitä, kun kolmekymppinen nuori mies saapui toukokuussa 1900 paluumuuttajana Kannukseen.

Paluumuutto Suomeen

Oskari Tokoi lähti siirtolaiseksi Amerikkaan tammikuun puolivälissä vuonna 1891. Paluumatka New Yorkista alkoi 3.5.1900 ja hän saapui Helsinkiin 20.5. Yhdeksän vuoden poissaolon jälkeen hän oli jälleen Kannuksen asemalla. Tokoin nuori perhe teki niin kuin moni muukin siihen aikaan: Amerikkaa hankituin varoin hän osti maatilaa, ryhtyi maanviljelijäksi ja kauppiaksi sekä rakensi amerikkalaistyyliin talon, jota kutsuttiin Tokoin torniksi. Mystisellä tavalla se tuhoutui jo ennen Kannuksen suurpaloa, mutta Tokoin perustama työväenyhdistyksen talo on säilynyt sillä paikalla, mihin se 1900-luvun alussa rakennettiin. Siellä on myös Oskari Tokoi -museo ja juhlasali, joka Suomi 100 -juhlavuonna nimettiin Tokoi-saliksi. Juhlavuonna 2017 siellä pidettiin useita seminaareja, joissa Oskari Tokoin saavutuksia arvioitiin. Niissä tuli selvästi esiin, miten hän Amerikan kaivoksilla oppi raittiin elämän merkityksen ja ammattiyhdistystoiminnan aakkoset. Keskilämmen hiilikaivokset ja erityisesti Etelä-Dakotan Leadsin kultakaivos käänsivät hänen elämänsä sosiaalidemokraattiseen suuntaan. Siellä hän toimi Iltahetki-nimisen raittiusseuran sihteerinä sekä liittyi Union-ammattiyhdistyksen paikalliseen osastoon ja oli myös sen toimitsijana. Amerikassa levisivät silloin uudet kahdeksan tunnin työpäivän, sosialismin, raittiuden ja työväenyhdistysten aatteet. Ne Tokoilla oli mukanaan, kun hän saapui paluumuuttajana Suomeen.

Vaikuttajana Suomessa

Tokoin aika Kannuksen rakentajana ja suomalaisen yhteiskunnan vaikuttajana kesti 18 vuotta. Hänen kansanedustajana ja senaattorina ajamansa rauhanomainen tie itsenäisyyteen kaatui, kun eduskunta äänesti nurin Tokoin ehdotuksen maataloustuen maksamisesta valtion varoista elintarvikkeiden helpottamiseksi. Oskari Tokoi ammattiyhdistysjohtajana -seminaarissa toukokuussa 2018 entinen ministeri, poliitikko ja historioitsija Pirjo Ala-Kapee arvioi, että tämä tappio käänsi sovinnollisen sosiaalidemokraatin mielen. Vallankumous näytti ainoalta vaihtoehdolta, sillä mustan pörssin kauppa rehotti ja kansa näki nälkää. Kun punainen lyhty syttyi Helsingin työväentalon tornissa, Paasitornissa,

sai Tokoi kansanvaltuuskunnassa hoitaakseen elintarvikkeasiat.

Sotakiikko ajoi Suomen vääjäämättömästi ensimmäisen maailmansodan suurvaltapolitiikan pelinnappulaksi. Suomalaisten punaisten ja valkoisten lisäksi arpaa heittivät ja nappuloita siirtelivät Saksa ja Ruotsi, sekä Venäjän punaiset ja valkoiset. Pelin vaikuttajina olivat Saksan keisarikuntaa vastaan sotivat ympärysvallat Englanti, Ranska ja USA.

Keväällä 100 vuotta sitten ei kukaan vielä varmasti voinut tietää, miten senaattori Oskari Tokoin Suomen eduskunnassa ehdottaman itsenäisyyden kävisi. Ruotsalaiset olivat valloittaneet Ahvenanmaan ja saksalaiset Etelä-Suomen. Punaisten oli voitettu ja ajettu maanpakoon tai kerätty vankileireille. Saksalaisten voitonparaati oli nähty Helsingissä ja Suomesta oli tulossa Saksan keisarikunnan vasallivaltio.

Alkuvuodesta 1918 käytiin itsenäisyydestä uusia neuvotteluja neuvostohallituksen ja punaisen Suomen kansanvaltuuskunnan kanssa. Niissä Edvard Gylling, Sulo Wuolijoki ja Oskari Tokoi pitivät itsenäisyyden keskeisenä lähtökohhtana tsaarinvallan "historiallisen vääryyden korjaamista", ja sopimukseen kirjattiin Petsamon liittäminen Suomeen sekä Itä-Karjalan liittäminen Suomeen myöhemmin etnografisen selvityksen jälkeen. Tästä kertoi Hennala 1918 -seminaarissa toukokuussa 2018 professori Markku Kangaspuro esitelmässään "Punapakolaisten fenomenia ja sosialismin unelma". Kun näin esityksen ensimmäisen dian otsikolla "Punainen Suur-Suomi" tajusin, että olin ollut jo viisikymmentä vuotta sitten oikeilla jäljillä, kun elämäni ensimmäisessä radioreportaazissa "Oskari Tokoi, kotiseutunsa poika" toteisin, että Oskari Tokoi ei taistellut itsenäistä Suomea vastaan, vaan oman maailmankatsomuksensa mukaisen itsenäisen Suomen puolesta.

Pako Venäjälle

Maanpakoon lähteneiden punaisten joukossa haave itsenäisestä itärajan takaisesta Suomesta kyti. Sosialistisen maailmanvallankumouksen uskottiin jatkuvan ja haaveena oli Fennokandian itä- ja pohjoisosien suomenkielisten työläisten muodostama puskurivaltio Saksan keisarikunnan ja syntyneessä olevan Neuvostoliiton välille. Mutta keisarikunta romahti, ensimmäinen maailmansota päättyi ja Suomen kuningaskunnasta tuli tasavalta.

Oskari Tokoin pako jatkui Arkangeliin, jossa hänestä värvättiin englantilaisten Muurmannin legioonan yhdysupseeri. Legioonan toiminta alkoi 100 vuotta sitten Vienan meren rannalla Kantalahdessa. 16.5.1918

tapasivat englantilais-ranskalaisen laivasto-osaston päällystön ja Suomen kansanvaltuuskunnan valtuuttamat edustajat ensimmäisen kerran. Valtakirjan neuvottelujen aloittamiseksi olivat allekirjoittaneet Moskovassa Oskari Tokoi ja O. V. Kuusinen.

Myös keskipohjalaistaustaiset Rahjan veljekset olivat alkuvaiheessa mukana, mutta varsin pian miesten välit kylmenivät, entiset puoluetoverit joutuivat eri puolille vallankumouksen rintamaa ja lukivat Oskari Tokoille kuolemantuomion. Tästä Oskari ei lannistunut, vaan jatkoi hiljaista taisteluaan Suomen itsenäisyyden puolesta Englannin kuninkaallisen armeijan leivissä.

Tästä Suomen ja Vienan Pohjoisesta rintamasta vuosina 1918–22 on kerrottu pääsääntöisesti vain heimosoturien tarinoita. Pohjois-Suomesta Vienan paenneiden kohaloista on vaiettu. Perhetarinoita omien ukkien seikkailusta legioonassa kyllä on kuultu, mutta julkisesti niitä ei ole kerrottu. Viime vuonna kajaanilainen Tauno Hälinen mursi hiljaisuuden ja kirjoitti historiallisen romaanin oman ukkinsa elämästä: ”Muurmannin legioonan parturi”. Ilmestyssään viime kesänä se oli toiseksi eniten myyty kirja Kajaanin kirjakaupoissa. Kainuutahan legioona eniten koskettikin, mutta myös Vienan Karjalassa Venehjärvellä Lasosen veljekset kertoivat tarinaa omasta ukistaan. Häinkin oli Muurmannin legioonassa, haavoittui ja vietiin henkitoireissa englantilaisten sotasairaalaan, mutta säilyi hengissä hyvän hoidon ansiosta.

Muurmannin legioona

Lähdin Oskari Tokoin Muurmannin legioonan maisemiin päivälleen sata vuotta sen perustamisen jälkeen. Pohjustin matkaa hankkimalla tietoa tästä ajasta. Silloisen maailman poliittisen tilanteen ja etnisten ryhmien pyrkimykset hahmottelin näin:

1918 oli vaikea vuosi, elettiin keskellä ensimmäisen maailmansodan myrskyjä, uudet aatteet nousivat, työläiset vaativat 8 tunnin työpäivää, demokratiaa ja naiset oikeuksiaan, vanhat vallat järkkäyivät. Euroopan pienet kansallisvaltiot syntyivät. Vanha järjestys romahti Saksan keisarikunnan sotapolitiikan ja Venäjän tsaarin vallasta luopumisen seurauksena. Silloin kaikki suomalaiset pyristelivät irti Tsaarin ja Venäjän ylivallasta, niin punaiset kuin valkoiset.

Sata vuotta sitten suomea puhuttiin koko Fennoskandian alueella Ruotsissa, Norjassa, Kuolassa, Vienassa, Aunuksessa, Inkerissä ja Baltiassa. Silloin Virokin taisteli itsenäisyydestä, jonka se saikin yhden päivän ajaksi, sitten saksalaiset tulivat ja liittivät sen osaksi Saksan Keisarikuntaa.

Myös Inkerinmaa haaveili itsenäisyydestä tavoitellen Pietarin ympärille muodostettavaa tasavaltaa. Tänäpäin pelkkä ajatuskin tuntuu absurdilta, mutta se on totta, silloista reaali-politikkaa, sillä ensimmäisen maailmansodan syytyessä ei kukaan voinut aavistaa, millainen Eurooppa syntyisi. Viron armeijaan muodostettiin Inkerin rykmentti, joka osallistui valkoisten sotatoimiin ja eteni Narvasta Pietarin porteille. Baltian saksalainen aateli anoi ja sai Keisarilta apua.

Sitä anoivat myös Suomen valkoiset. Saksalaiset tulivat ajamaan ruotsalaiset pois Ahvenanmaalta ja nousivat maihin Hangossa ja Loviisassa. Silloin punaisten valta murtui Etelä-Suomessa ja heidät ajettiin itärajan taakse Venäjälle. Saksalaisille alistaisen valkoisen Suomen valtiomuoto olisi ollut kuningaskunta. Saksalainen prinssi oli ehdolla kuninkaaksi, kruunu ja valtikka valmistettiin, mutta kruunaus jäi tekemättä, sillä ensimmäinenkin maailmansota, toisen maailmansodan tavoin, päättyi Saksan antautumiseen. Suomessa valtiomuodosta järjestettiin äänestys, tasavaltalaiset voittivat, eikä kuningas Väinö I koskaan noussut hänelle varatulle valtaistuimelle.

Myös Suomen maanpakoon ajettu kansanvaltuuskunta havitteli itsenäistä tasavaltaa. Alkuvuodesta 1918 Neuvostohallituksen ja Leninin kanssa käytyjen neuvottelujen lähtökohtana oli Suomen itsenäisyys, tsaarinvaltan historiallisten vääryyksien korjaaminen. Tällä punaisella Suomella olisi ollut puskurivaltion tehtävä, sillä Pohjoisen rintamalla operoineet Iso-Britannia ja Ranska kokivat Saksan maihinnousun Suomeen uhkavan Muurmannin rataa.

Kun tämä sopimus laadittiin, 100 vuotta sitten, syntyi saksalaisten tukeman valkoisen Suomen itärajan taakse suomalainen Muurmannin legioona, jossa oli myös Karjalan rykmentti. Ne olivat osa ympärysvaltiojen Saksan vastaista rintamaa ja kuuluivat Englannin kuninkaalliseen armeijaan. Legioonassa everstin arvolla, yhdysupseerina, tulkkina ja rauhantuomarina toimi Oskari Tokoi.

Sen koko vahvuus oli 1 200 henkiä, joista 900 taistelukuntoista sotilasta eli heitä oli lähes yhtä paljon kuin niitä Saksassa koulutettuja jääkäreitä, joista 1 261 miestä tuli Vaasan kautta Mannerheimin rinnalle Suomea vaputtamaan, mutta kolmisen sataa kieltäytyi.

Tässä perspektiivissä ei ole ihme, että kun Saksa antautui ja ensimmäinen maailmansota loppui, niin Knäsössä, Muurmannin legioonan päämajassa upseerit pohdiskelivat tähän tapaan:

”Nyt varmaan saksalaiset jääkäritkin ajetaan pois Suomesta ja meidät, englantilaisten kouluttamat, Muurmannin legioonalaiset

kutsutaan tilalle. Suomen kuningaskunnan taru on loppu. Tilalle tulee demokraattinen tasavalta ja presidentti. Siihen virkaan Oskari Tokoi hyvin sopisi, oli porukan yksimielin käsitys. Tähän yhtyivät myös kaksi legioonan vankina ollutta suojeluskuntaupseeria, joiden Englantiin siirron kunniaksi tämä rommilla vahvistettu illanvietto oli järjestetty.”

Tarina löytyi vuonna 1927 julkaistusta O. V. Itkosen kirjasta ”Muurmannin legioona”, joka perustuu itse mukana olleiden kertomuksiin. Tekijä kiittää arvokkaista lähdetiedoista: Sosiaalidemokraattien Puoluetoimisto, tuomari Väinö Tanner ja tohtori I. Lassila sekä legioonalaistovereitaan Oskari Tokoi, K. E. Primus-Nyman, Heikki Pekkala, Aku Grönlund ja S. Leskinen.

Muutto Amerikkaan

Oskari Tokoin tarina Vienan Karjalassa päättyi, mutta haaveet suomalaisten utopiayhteisöstä elivät. Edvard Gylling perusti Karjalan työkansan kommuunin Petroskoissa vuonna 1920. Samana vuonna Oskari Tokoin siirtolaisuus muuttui maanpakolaisuudeksi. Poliittisesta toiminnastaan hän sai sekä valkoisten että punaisten kuolemantuomion. Paluu Suomeen ei ollut mahdollinen, silloin kun muut Muurmannin legioonalaiset englantilaisten valvonnassa kotiutettiin. Tokoin tie vei Englannin ja Kanadan kautta Yhdysvaltoihin Raivaaja-lehden toimittajaksi.

Suomen itsenäisyyden puolustamiseen hän osallistui vielä vuonna 1940 keräämällä talvisodan syttyessä Amerikan suomalaisilta mittavan raha- ja materiaaliavustuksen Stalinin ja Otto Ville Kuusisen Terijoen utopiahallituksen koukkuun joutuneelle synnyinmaalle. Toisen maailmansodan jälkeen Suomen valkoisten langettama kuolemantuomio peruttiin ja hän pääsi vihdoinkin käymään synnyinmaassaan, arvostettuna Amerikan suomalaisena siirtolaisena.

Viisi päivää Vienassa Oskari Tokoin ja Muurmannin legioonan jäljillä herätti pal-

jon kysymyksiä, mutta saimme myös uutta tietoa sadan vuoden takaisista tapahtumista. Suomen itsenäisyys ei silloin ollut mitenkään varma asia. Tästä kertovat myös ne Mannerheimin muistiinpanot, jotka presidentti Putin äskettäin lahjoitti presidentti Niinistöle. Oskari Tokoin ja Muurmannin legioonan osuus siihen, että Yhdysvallat ja Englantikin lopulta tunnustivat Suomen itsenäisyyden, ansaitsisi vielä oman lukunsa. Sen toivoisin Oskari Tokoi tutkija Rainer Smedmanin kirjoittavan. Kun keskustelimme legioonasta, sain hänet miettimään asiaa. Ehkä siihen palataan, kun Tarton rauhan 100-vuotisjuhlaa vietetään. Raineria kiitän monista keskusteluhetkestä, tekstin tarkastuksesta ja taustatiedoista. Samoin kaikkia matkalla olleita, jotka omalla panoksellaan tekivät matkasta uskomattoman hienon elämyksen. Uusi matka Vienan maisemiin Oskari Tokoin jäljille Arkangeliin ja Solovetskin saarelle on suunnitteilla. Ensi kesän matka alkaa Kajaanista 10.6.2019 ja kestää 5 tai 7 päivää. Jouni Korkiasaari ilmoittautui ensimmäisenä ja muutama muukin viime kesän seurueesta on tulossa, mutta mukaan vielä mahtuu.

Oskari Tokoin jälkien seuraaminen on koukuttavaa. Olemme Jounin kanssa nähneet Kannuksen syntymäseutujen lisäksi laajat preeriat, perspektiivittömät kylät, sortuneet kaivokset ja särkyneet unelmat, paikat, missä siirtolaisesta tuli sosialisti, itsenäisyysmies, maanpetturi, kuolemaantuomittu ja pakolainen. Minut Oskari Tokoin jäljille pakotti unohtumaton elämys, kun omin silmin näin vanhan miehen paluun lapsuutensa maisemiin. Kuulin hänen puhuvan ja kuulin myös, mitä muut hänestä puhuivat. Paluumuuttajasta, joka oli Suomen itsenäisyyttä omalla tavallaan rakentamassa ja puolustamassa. Tässä maassa hän ei saanut loppuelämänsä olla, vaikka oli prosessin käynnistänyt ja oli aito raitis suomalainen sosialidemokraatti ”Tokoilainen demari”.